

ORTADOĞU'DA SU SORUNU ÇERÇEVESİNDE DİCLE VE FIRAT NEHİRLERİ ÜZERİNDE SU ANLAŞMAZLIĞI

*Water Conflict About The Rivers Of The Tigers And The Euphrates
On The Perception Of Water Problem In The Middle East*

Ömer Osman UMAR*

ÖZET

İlkçağlardan itibaren Ortadoğu bölgesinde su en önemli hayat kaynağı olmuştur. Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan Mezopotamya bölgesi tarih içerisinde önemli mücadelelere sahne olmuştur. Uluslararası hukukta bu iki nehre uyan bir düzenlemenin olmaması devletler arasında birtakım uyuşmazlıklara neden olmaktadır. Türkiye Dicle ve Fırat nehirlerini sınıraşan sular olarak nitelerken Suriye ve Irak'ın uluslararası sular olarak nitelemesi anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesini hayata geçirmeye başlaması ile birlikte Türkiye ile Suriye ve Irak arasında su konusundaki anlaşmazlıklar şiddetlenmiştir. Suriye ve Irak bu projeyi engellemeye çalışmışlardır. Bu amaçla PKK terör örgütüne destek olmuşlardır. Türkiye ise yaptığı Barış Suyu Projesi gibi tekliflerle sorunu barışçı yollarla çözmeye çalışmıştır. Bu çalışmada tarafların su konusundaki görüşleri ve çözüm önerileri araştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Suriye, Irak, Su Meselesi, Güneydoğu Anadolu Projesi.

ABSTRACT

Water has been the most significant life source in the Middle East since the old ages. The Mesopotamia Region, which is located between the rivers of the Tigers and the Euphrates, has been the scene of important struggles in history. That there has not been any regulations which are suitable for these two rivers in the international law causes some disagreements among the States. The thing that Syria and Iraq describe the rivers of the Tigers and the Euphrates as the international rivers, while Turkey describes those as border-crossing rivers, causes conflicts. The disagreements about water subject among Turkey, Syria and Iraq have been becoming more severe by Turkey's attempt of making real the Southeastern Anatolian Project. Syria and Iraq have tried to abandon this project. With this aim, they have supported the PKK terrorist organization. Turkey has given great efforts to solve the problem through peaceful ways by making offers as the Peace Water Project.. It has been studied to search the visions and solution -proposal of the sides on water subject in this paper.

Keywords: Turkey, Syria, Iraq, The Southeastern Anatolian Project.

---

* Doç. Dr., Fırat Ün. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Elazığ

Giriş

Ortadoğu bölgesinde yağışların yetersizliği ve su kaynaklarının azlığı bölgedeki ülkeler arasında bir takım anlaşmazlıkların ortaya çıkmasında etkilidir. Türkiye ile Suriye ve Irak arasında su üzerindeki anlaşmazlıklar zaman zaman gün yüzüne çıkmaktadır. Bilhassa mevcut sınırlı su kaynaklarına rağmen hızla artan çorak arazilerin tarıma açılması, bilinçsizce ve çağdaş teknolojiye aykırı bir biçimde sulama tekniklerinin kullanılması yüzünden bölgedeki su kaynakları gittikçe azalmaktadır. Bölgede su kaynaklarının azlığının yanı sıra mevcut kaynaklar da Suriye ve Irak tarafından verimli bir şekilde kullanılmamaktadır¹. Dünyada insan yaşamında büyük ihtiyaç duyulan su Ortadoğu bölgesindeki çoğu ülkede petrolden daha değerlidir². Ortadoğu bölgesinde sular üzerindeki anlaşmazlıkların meydana gelmesinde bölgedeki suların büyük kısmının sınır aşan sular olması da etkili olmaktadır³.

Ortadoğu bölgesinde su sorunu şimdiye kadar her ne kadar herhangi bir çatışmaya neden olmamışsa da bölge devletleri arasında zaten var olan çatışma potansiyelini arttırmaktadır. Mısır Eski Dışişleri Bakanı ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Dr. Boutros Ghali bu konuda; “Ortadoğu’da gelecekteki savaş su üzerine olacak” demiştir. Ortadoğu bölgesinin dengesiz güvenlik yapısı su sorununun çözümünü daha da güçleştirmekte ve yeni çatışma alanlarının oluşmasını sağlamaktadır. Bölgedeki devletlerin sınırlarının suni sınırlar olması ve su kaynaklarının eşit olmayan şekilde dağılması da huzursuzluğu arttırmaktadır⁴.

Suların bol olduğu dönemlerde suların kullanımına yönelik kurallar koymaya ihtiyaç duyulmayabilir. Ancak Ortadoğu bölgesinde su tarihin her döneminde önemli bir kaynak olmuştur. Su kaynaklarının artan nüfus içinde ortaklaşa kullanımı sadece Ortadoğu bölgesinde değil dünyanın diğer bölgelerinde de bir düzenleme gerektirmektedir. Bir ülkenin içinde su sorununu çözmeye yönelik düzenlemelerin yanı sıra uluslararası su sorunlarına uygulanabilecek düzenlemelerin de geliştirilmesine ihtiyaç

---

¹ Mehmet Kocaoğlu, “Suriye’nin Ortadoğu’daki Çıkması ve Bölücü terör Örgütü PKK’yı Türkiye’ye Karşı Bir Politik Baskı Aracı Olarak Kullanması”, *Avrasya Dosyası*, C.2, S.3, Ankara, 1995, s.89-90.

² Ramazan Özey, *Dünya Denklemine Ortadoğu Coğrafyası*, “Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar”, İstanbul, 2004, s.266.

³ Ayşegül Kibaroglu, “Orta Doğu’da Barışın ve Çatışmaların Sebepleri-Tarihi ve Geleceği”, *Ortadoğu’nun Siyasi ve Stratejik Durumu*, Ankara, 2004, s.7.

⁴ Arda Aygül-Çağla Biçel-Banu Şennur Özdemir, “Güvenlik”, *Ortadoğu Orta Asya ve Kesişen Yollar*, İstanbul, 2003, s.146-147.

duyulmuştur. Bu amaçla da dünyadaki uluslararası kuruluşlar uyumsuzlukları asgariye indirecek daha akılcı biçimde belirlenmiş kurallar çıkarmaya çalışmıştır⁵. Suların hukuki durumu ile ilgili uluslararası hukuktaki düzenlemelere baktığımızda:

1. Milli Nehirler: Eğer bir nehir kaynağından denize kavuştuğu yere kadar tek bir

ülkenin toprakları ve sınırları içinde akıyorsa bu tür nehirler millî nehirler denir. Hukuki açıdan bu tür nehirler içinde aktıkları ülkenin bir parçası olarak kabul edilirler ve o ülke o nehir ve sular üzerinde egemenlik hakkına sahiptir.

2. Sınır Oluşturan Nehirler: Bu gibi nehirler farklı devletleri birbirlerinden ayıran ve

sınır oluşturan nehirlerdir. Bu gibi sınır nehirler ayırdıkları devletlerin bir parçası kabul edilirler. Bu tür nehirlerde ayırım çizgisi ya nehrin tam ortasında ya da nehrin ulaşımına imkan verdiği durumlarda ulaşım yapılabilen bölümün ortasından geçer. Bu durumu o ülkeler arasında yapılan antlaşmalar belirler⁶.

3. Sınır Aşan Sular: Birden fazla devletin topraklarından geçtikten sonra denize ulaşan nehirler sınır aşan nehirler denir. Fırat ve Dicle nehirleri bu gruptaki nehir statüsüne girerler. Böyle nehirler üzerinde egemenlik hakkının hangi devlete ait olduğu ise ülkeler arasındaki ihtilafın ana nedenidir. Suyun kaynağı olan ülke mi, yoksa suyun geçtiği ülkelerin mi o su üzerinde egemenlik hakkına sahip olduğu tartışılmaktadır. Bu sorunu çözmek amacıyla birçok çalışma yapılmasına rağmen, üzerinde uzlaşmaya varılmış anlaşmalardan hiçbirini, başka bir nehre aynen uygulamak mümkün değildir. 1997 yılında imzaya açılan “Uluslararası Suyollarının Taşıma Dışı Amaçlarla Kullanımına Dair Konvansiyon” a Türkiye itiraz ederek, metnin bazı maddelerinin Fırat ve Dicle üzerindeki Türkiye’nin egemenlik haklarını ihlal edeceği düşüncesiyle imzalamayacağını açıklamıştır⁷. Türkiye bu sözleşmeyi imzalamadığından dolayı kendi ülke sınırları içerisinde bulunan

⁵ Özhan Uluatam, *Damlaya Damlaya (Ortadoğu’nun Su Sorunu)*, Ankara, 1998, s.145-146.

⁶ Rauf Versan, “Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hukuk Açısından Türk-Arap İlişkileri”, *Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul, 1993, s.441-442.

⁷ H. Bülent Olcay, “Fırat ve Dicle’nin Suları ile Suriye ve PKK Terörü”, *Doğu Anadolu’da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu*, İzmir, 1999, s.162.

Fırat ve Dicle sularının kullanımı için aşağı havza ülkeleri ile bir uzlaşmaya varmak zorunda değildir⁸.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1974'te kabul ettiği "Devletlerin Ekonomik Hakları ve Yükümlülükleri" başlıklı kararının 3. maddesinde; doğal kaynakları paylaşan devletlerin diğer kıyıdaşların hukuksal menfaatlerini ihlal etmemek, diğer kıyıdaşlara esaslı zarar vermemek ve doğal kaynakları kullanırken diğer kıyıdaşlardan-özellikle aşağı kıyıdaşlardan- rıza almak zorunda olmamak durumunda oldukları belirtilmiştir. Buradaki diğer devlete zarar vermeme, o devletin toplumsal yaşamını olumsuz yönde etkilemeyen faaliyetlerde bulunmadır. Her durumda sularda faydalanma hakça, makul ve optimum olacaktır. Suları kullanmada devletlerin sorumlulukları önemli bir sorundur. Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun suların kullanımı ile ilgili olarak aldığı "Önemli Zarar Vermeme Sorumluluğu" başlıklı kararının 7. maddesinde; uluslararası suları kullanmada diğer kıyıdaşlara önemli zarar vermeme ve bunun için yeterli özeni gösterme sorumluluğu kabul edilmiştir. Ancak zarar vermemenin içeriği net değildir. Yani hangi faaliyetin önemli zarar olduğu, yeterli özenin neleri kapsadığı konusunda kesin kriterler yoktur. İki taraf arasında bir anlaşmanın da olmadığı durumlarda bu kavramlar tamamen yoruma açık olmakta ve bu durum da devletlerin siyasi manevralarına zemin oluşturmaktadır⁹.

Görüldüğü gibi zararın ölçüsü konusunda uygulanan uluslararası hukukta yerleşmiş genel kurallar bulunmamaktadır. Onun için her ortaya çıkan anlaşmazlık durumunun kendi şartları içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir¹⁰.

Yirminci yüzyıldan itibaren uluslararası kuruluşlar sınır aşan sular üzerindeki egemenlik hakları konusundaki anlaşmazlıkları çözmek amacıyla birtakım çalışmalar yapmışlarsa da sorunu tam olarak çözememişlerdir.

4. Uluslararası Sular: yakaları iki veya daha fazla ülkenin topraklarına dayanan sulardır¹¹. Birden çok devletin sınırında bulunan suların kıyıdaşlar tarafından kullanımı herhangi bir antlaşma ile düzenlenmemiş ise bu durumda "hakça paylaşım" ilkesinin uygulanmasına gidildiği görülmektedir.

⁸ Konuralp Pamukçu, *Su Politikası*, İstanbul, 2000, s.246.

⁹ B. Erdem Denk, *Ortadoğu'da Su Sorunu Bağlamında Dicle ve Fırat*, Ankara, 1997, s.27-28.

¹⁰ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, II. Kitap, Ankara, 1989, s.239-240.

¹¹ H. Bülent Olcay, *a.g.m.*, s.162.

Hakça ilkelere göre her bir kıyıdaşın ülkesi sınırında bulunan uluslararası sudan hakça ve makul bir pay alma hakkı vardır¹².

1. Türkiye'nin, Suriye ve Irak İle Yaptığı Antlaşmalarda Fırat ve Dicle Nehirlerinin Durumu

Tarihi süreç içerisinde yapılan antlaşmalarda su sorunu ile ilgili hükümler de yer almıştır. 1921 Yılında Türkiye ile Suriye arasında yapılan Ankara antlaşmasında bu konu ile ilgili hüküm vardır¹³. Ankara antlaşmasının 12. maddesi şöyledir:

“Kuveyk suyu Halep şehri ile kuzeyde Türk kalan mıntika arasında her iki tarafı hakkaniyetperverane bir şekilde tatmin edecek bir surette bölüşülecektir. Halep şehri bölgenin ihtiyacını karşılamak üzere kendi masrafiyla Türk toprağında Fırat'tan dahi su alabilecektir”¹⁴.

Lozan Antlaşmasının 109. maddesinde ise sularla ilgili şöyle bir hüküm vardır: “Aykırı hükümler bulunmadıkça, yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir Devletin sular sistemi (kanal açmalar, su taşmaları, sulama, akaçlama (drainage) ya da benzeri konular), bir başka Devletin ülkesinde yapılan çalışmalara bağlı bulunursa, ya da bir Devletin ülkesinde, savaş öncesi kullanımlar uyarınca, kaynağı bir başka Devletin ülkesinde olan sular ya da su gücü (energie hydraulique) kullanıldığı durumlarda, ilgili Devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını saklı tutacak biçimde, bir anlaşma yapılması gerekir. Anlaşmaya varılmazsa, bu anlaşmazlık, hakemlik yoluyla çözümlenecektir”¹⁵. Fırat ve Dicle nehirlerine Suriye ve Irak'ın fazla bir katkısı olmadığı gibi bu maddeye dayanarak Türkiye'den su istemek için güçlü bir dayanakları da yoktur¹⁶.

1926 Yılında Türkiye ile Suriye arasında çeşitli sorunların giderilmesi için yapılan ikinci bir antlaşmada da Halep'in su ihtiyacını karşılayan Kuveyk suyu ile ilgili hüküm vardır¹⁷. 1926 Türkiye-Fransa (Suriye ve Lübnan İçin) Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasının 13. maddesinde Kuveyk ve Fırat suları hakkında şöyle denilmektedir:

¹² B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.30-31.

¹³ Konuralp Pamukçu, *a.g.e.*, s.244.

¹⁴ Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Klasör No:600, Dosya No:36-156, Fihrist No:1: İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, C.I, Ankara, 1989, s.52.

¹⁵ *Lozan Barış Konferansı tutanaklar-belgeler*, C.8, (Çeviren: Seha L. Meray), İstanbul, 2001, s.40.

¹⁶ A. Öner Pehlivanoglu, *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul, 2004, s.132.

¹⁷ Konuralp Pamukçu, *a.g.e.*, s.244.

“20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşmasının 12. maddesini uygulamak üzere, Fransa Yüksek Komiserliğince, Suriye için 200 bin Franga varabilecek bir harcama ile Kuveyk suyunun niceliğini artırarak ya da Fırat’tan su alarak ya da her ikisini birden kullanarak bugün Kuveyk sularından yararlanan bölgelerin ve Halep kenti ile çevresinin ihtiyacını karşılamaya elverişli bir program yapabilmek için hemen incelemelere girişilecektir. Türkiye Hükümeti bu incelemelere elinden gelen yardımı yapacağı gibi programın gerçekleşmesinde gerekli yapımlar için kamu yararı kararları almayı kabul eder¹⁸.

Görüldüğü gibi yukarıdaki antlaşmalarla Suriye’ye Kuveyk ve Fırat nehir sularından faydalanma imkanı verilmiştir. Türkiye 1946 yılında Irak ile imzaladığı Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasına ek, Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü imzalamıştır. Bu protokolle Türkiye, Dicle Nehri’nin akışını düzenleyerek taşkınları önleyecek tedbirler almayı kabul etmiştir. Türkiye, “korunma araçlarına dair tasarılarını”, olabildiğince her iki ülke yararına uygun kılmak amacıyla Irak’a haber vermeyi kabul etmiştir¹⁹.

Daha sonra Suriye’nin de katılımı ile 1947 yılında Türkiye, Suriye ve Irak arasında “Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü” imzalanmıştır. Türkiye’nin Keban Barajı’nı yapmaya başlamasına kadar Suriye ve Irak’ın su konusunda herhangi bir istekleri olmazken, barajın yapımına başlanması ile birlikte Suriye ve Irak baraj projesine tepki göstermiştir²⁰. 1966 Yılında Keban Barajında su tutulmaya başlanmasından dolayı Suriye ile Ankara Antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşma ile Keban Barajından Suriye’ye Fırat sularından 350 metreküp ve daha sonra 450 metreküp su verileceği kararlaştırılmıştır. 7 Şubat 1976 tarihli “Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması” ile tarafların karşılıklı olarak selden korunmak amacıyla bilgi alışverişinde bulunulmasını ve ülkeler arasında herhangi bir ihtilafın tarafların eşit oranlarda temsil edildiği kurullarca çözümü kararlaştırılmıştır²¹.

Türkiye’nin tarihi süreç içerisinde Suriye ve Irak ile yaptığı antlaşmalardaki maddelerde su konusu da ele alınmasına rağmen, hiçbir antlaşmada Fırat ve Dicle nehir sularının kalıcı paylaşımı ile ilgili bağlayıcı bir hüküm yoktur²².

¹⁸ Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Elazığ, 2003, s.295-296.

¹⁹ Hüseyin Pazarıcı, *a.g.e.*, s.243.

²⁰ A. Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s.132.

²¹ A. Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s.133.

²² Konuralp Pamukçu, *a.g.e.*, s.245.

2. Tarafların Görüşleri

Türkiye su sorununun taraf iki Arap komşusu Suriye ve Irak ile Fırat ve Dicle'nin ne tür sular sayılması gerektiğinin tanımı daha işin başında ayrılıyor. Türkiye kaynağı kendisinde olan Dicle ve Fırat nehirlerini “sınır aşan sular” olarak tanımlamaktadır²³. Irak ve Suriye ise Dicle ve Fırat suları üzerinde eşit egemenlik isteğinde bulunmaktadır. Bu alanın ünlü kuramcılarında Sauser Hall, “sınır aşan sular üzerinde ortak egemenlik uzun süre ayakta tutulamaz. Suyun çıktığı ülkeler ile aktığı ülkeler arasında eşit egemenlik söz konusu olamaz” demektedir²⁴. Türkiye, Irak ve Suriye'nin sınır aşan sular konusundaki “suların paylaşımı” şeklindeki tezlerini kabul etmeyerek, bunun bir paylaşım değil, “tahsis sorunu” olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye su kullanımını optimal düzeye çıkaracak teknolojik metotların uygulanmasını öngören “makul, hakça, ve optimal” bir kullanım ölçütüne dayalı düzenlemeyi savunmaktadır²⁵.

Böylece en makul çözümün suların paylaşımında değil, sularda yararlanmanın ortak düzenlenmesinde olduğunu savunmaktadır. Bu düzenlemenin de bazı kriterlere göre yapılmasından yanadır. Ancak bu konuda ölçü olarak alınacak sulanabilir tarım arazileri miktarları ile ilgili verilen bilgiler ile su talepleri gerçekçi değildir. Suriye ve Irak'ın istediği su miktarı Fırat ile kıyaslandığında Fırat'ın toplam su miktarını aştığı görülmektedir²⁶.

Ayrıca Türkiye sorunun uluslararası platforma taşınması yerine üç ülke arasındaki görüşmelerle çözülmesi, ülkeler arasındaki görüşmelerle bölgedeki bütün su kaynaklarının Asi nehri de dahil olmak üzere ele alınması, Dicle ve Fırat nehirleri arasında su nakli imkanının göz önünde tutulmasını dile getirmektedir²⁷.

Türkiye sorunun çözümü için Üç Aşamalı Planı önermektedir. Üç Aşamalı Planın tam adı “Dicle-Fırat Havzası Sınır aşan Sularının Optimum,

²³ Nazlı Muavvad Ahmed, “Yeni Siyasi ve İktisadi Gelişmelerin Işığı Altında Türk-Arap Yakınlaşması”, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İstanbul, 2000, s.621: Cengiz Çandar, “Türkiye İçin Bir Su Politik Olabilir mi?”, *Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul, 1993, s.450.

²⁴ Cengiz Çandar, *a.g.m.*, s.450.

²⁵ Mehmet Kocaoğlu, “Suriye'nin Ortadoğu'daki Çıkma ve Bölücü terör Örgütü PKK'yı Türkiye'ye Karşı Bir Politik Baskı Aracı Olarak Kullanması”, *Avrasya Dosyası*, C.2, S.3, Ankara, 1995, s.92.

²⁶ H. Bülent Olcay, *a.g.m.*, s.167.

²⁷ Özhan Uluatam, *a.g.e.*, s.68.

Akılcı, Hakça Kullanımı: Üç Aşamalı Plan"dır²⁸. Bu plan Türkiye tarafından 7-12 Mart 1990 tarihinde Ankara'da yapılan Türkiye, Suriye ve Irak Ortak Teknik Komite toplantısında ortaya konmuştur²⁹.

Türkiye'nin sorunun çözümü için öne sürdüğü temel önerilerden olan plan, uluslararası hukuktaki eğilimlere ve gelişmelere uygun hususları kapsamaktadır. Plana göre, ilk aşamada tüm bölgesel su kaynaklarının ortak envanteri çıkarılacak. İkinci aşamada tüm havzadaki tarıma elverişli topraklar incelenerek sınıflandırılacak ve toplam su tüketim ihtiyacı hesaplanacaktır. Planın üçüncü aşamasında ise ilk iki aşamanın sonuçları karşılaştırılarak en rasyonel tarım sulama projelerinin nasıl uygulanacağı tespit edilecek ve her ülkenin su ihtiyacı belirlenerek-varsa- su açığı telafi edilecektir. Türkiye'nin bu planda temel referans noktası Dicle ve Fırat'ın tek havza olduğudur. Havzanın "bir nehrin denize ya da göle döküldüğü yere kadar olduğu alanda su aldığı ya da alabileceği çanağın sınırları içindeki bölüm" şeklinde tanımlanabileceğini göz önünde tutarsak, Türkiye'nin bu görüşte gerçekçi kriterlere dayandığını söyleyebiliriz³⁰. Fırat ve Dicle'nin tek havza kabul edilmesi ile halen Thartar Kanalında olduğu gibi Fırat, Dicle'den beslenebilecek ve Irak'ın Fırat'tan talepleri karşılanabilecektir. Türkiye havza planlamasını tarafsız bir firmanın yapabileceğini ve Dünya bankasının denetleyebileceğini de kabul etmektedir. Ancak bu planı Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle'nin uluslararası su olduğu ve kendi haklarının çiğnendiği düşüncesiyle reddetmektedir. İkinci itiraz noktası ise Fırat ve Dicle'nin tek havza olmadığı, iki ayrı havza olduğu iddiasıdır. Irak bu görüşü savunarak Dicle'yi tek başına kullanarak, Fırat'tan oldukça fazla su almayı düşünmektedir. Suriye ve Irak'ın diğer bir itiraz noktası ise tarım politikalarına karışmanın egemenliklerini zedelediğini ileri süren ülkeler bu planı egemenlik haklarına müdahale olarak yorumlamaktadırlar. Türkiye'nin önerdiği Üç Aşamalı Planın uygulanması Suriye ve Irak'ın tutumuna bağlıdır³¹.

Görüldüğü gibi Türkiye su politikasını "mutlak ülke egemenliği" doktrini üzerine oturtmuştur. Bu doktrine göre Türkiye kendi toprakları içerisindeki su kaynaklarından istediği gibi yararlanma hakkının bulunduğunu iddia etmektedir. Bu politikasının bir sonucu olarak da aşağı havza ülkelerinin kendi su kullanım hakkını kısıtlayıcı her türlü isteklerini

²⁸ B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.58.

²⁹ H. Bülent Olcay, *a.g.m.*, s.168.

³⁰ Mehmet Şahin, "Suriye'nin Su Sorunu", *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, (Editörler: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin), Ankara, 2004, s.108-109; B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.59.

³¹ B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.60.

kabul etmemektedir. Bununla beraber, uluslararası hukukun belirlediği aşağı havza ülkelerine önemli zarar vermeme ilkesini gözetmektedir. GAP bölgesindeki Harran ve Ceylanpınar Ovalarında sulu tarıma başlanması ile ortaya çıkan atık suların, aşağı havzaya inen nehir sularını kirletmemesi yönünde önlemler almaktadır³².

Irak ve Suriye, Dicle ve Fırat'ın uluslararası sular olduğunu savunarak, bu iki nehrin kıyıdaşlar arasında paylaşılmasını istemektedirler. Bu paylaşımında da öneriye göre talepler ve arz belirlendikten sonra eğer arz talebi karşılamaya yetmez ise artan miktarın her kıyıdaşın talebinden oransal olarak azaltılması yoluna gidilecektir³³. Ayrıca Suriye ve Irak'ın su ihtiyacına ve sulanabilecek toprak miktarına ilişkin verdikleri rakamların gerçeği yansıtmamasından dolayı objektif bir su ihtiyacı çalışmasının bu ülkelerde yapılması gerekmektedir.³⁴

Ayrıca Irak, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde müktesep hakkının olduğunu da iddia etmektedir. Irak'a göre, yüzyıllardan beri Mezopotamya'ya hayat veren ve su kanalları vasıtasıyla bölgeye yayılan bu sular artık kazanılmış haktır. Onun için de yukarı çığır ülkeleri bunu göz önüne almalıdır. Irak, Türkiye'nin Atatürk Barajı ile su tutmasını eleştirip, nehirler üzerinde yapılan her barajın uluslararası hukuka aykırı olarak kendilerine zarar verdiğini dile getirmektedir. Irak bu nehirlerdeki paylaşımında matematiksel olarak 1/3 formüllü bir yaklaşımı savunmaktadır³⁵.

Türkiye ve Suriye arasındaki su sorunu sadece Fırat nehrine münhasır olmayıp, Asi nehrini de kapsamaktadır. Suriye'nin Asi nehri sularını Türkiye'ye zarar verecek şekilde kullanması iki ülke ilişkilerinde gerginliğe neden olmaktadır. Suriye, Restan ve Maher Barajları ile Cısr el-Suğur bentlerini bu nehir üzerinde inşa ederek, Asi nehri sularından yoğun bir biçimde sulama amacıyla yararlanmaktadır. Özellikle Suriye'nin bu nehir sularını yaz aylarında aşırı tüketmesi ve sulamada tasarruf sağlayan yöntemler kullanmaması nedeniyle nehrin Türkiye'deki uzantısı kuruma aşamasına gelmektedir³⁶. Suriye, Asi Nehri üzerinde yaptığı bu

---

³² Konuralp Pamukçu, "Su Sorunu ve Türkiye Suriye/İrak İlişkileri", *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, 2001, s.187.

³³ B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.47.

³⁴ Özhan Uluatam, *a.g.e.*, s.69.

³⁵ B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.49.

³⁶ Aydın G. Alacakaptan, "Sınır Aşan Akarsularımız Dicle ve Fırat'ın Arap Komşularımızla Büyük Sürtüşmelere Neden Olmaları Beklentileri Abartılıdır", *Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul, 1993, s.460.

uygulamalardan dolayı Türkiye'ye bilgi vermek gereğini bile duymamaktadır³⁷.

Ayrıca Suriye, Hatay'ı kendi topraklarının bir parçası olarak gördüğünden dolayı bu şehir sınırları içerisinde geçen Asi nehri sularını Türkiye ile paylaşmaya yanaşmamaktadır³⁸.

Suriye'nin kasıtlı olarak Asi nehrinden az su bırakması sonucunda Hatay bölgesinde 134.000 hektarlık arazide pamuk ekimi yapılamayarak, üretim %60-65 oranında düşmüştür. Suriye'nin Asi nehri üzerinde kurduğu sanayi tesislerinin zehirli atıkları da Türkiye çevre sağlığını olumsuz etkilemektedir. Suriye'nin Asi nehri üzerindeki tesisleri şunlardır; Eşşargup ve Salhap Şeker Fabrikaları, Mahrade HES, Hama Çimento ve Beton Kalıp Fabrikası, Hama Lastik Fabrikası, Humus süt ve yan ürünleri fabrikası, Humus rafinerisi, Humus HES, Humus Çimento fabrikası, Humus kanalizasyon merkezi, Humus şeker fabrikası, Humus dericilik fabrikası, Retsen Çimento fabrikası, Retsen bölgesi kanalizasyon merkezi, Hama iplik fabrikası, Hama porselen ve seramik fabrikası, Hama yağ fabrikası, Hama demir çelik fabrikası. Asi nehri üzerinde Restan ve Hilfaya Mehardeh, Ziezoun ve Kastoun barajlarının yapılmasıyla Türkiye'ye bırakılan yıllık su miktarı 120 milyon metreküpten 25 milyon metreküpe düştüğü tahmin edilmektedir³⁹.

3. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Karşısında Suriye ve Irak'ın Tutumu

Türkiye, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde mali ve teknik imkanların yetersizliğinden dolayı sulama tesisi yapmakta gecikmiştir. Bu iki nehir ve kollarının Türkiye ekonomisine yapacağı katkılar daha Cumhuriyetin başlangıç yıllarından itibaren devlet yöneticilerinin dikkatini çekmiştir. 1936 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresi kurulduğunda yeni kurumun ilk çalışmalarından birisi Fırat üzerinde Keban'da bir baraj yapımı üzerinde olmuştur. Aynı yıl Keban'da kurulan ölçüm istasyonu da bu düşüncenin gerçekleşmesine yönelik bir başka önemli girişimdir. Bu istasyonun yıllar süren gözlem ve ölçümleri Fırat su kaynaklarıyla ilgili önemli veri toplanmasına imkan sağlamıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde Türkiye daha büyük bir potansiyel taşıması nedeniyle Fırat nehri sularının değerlendirilmesine öncelik verme kararı almıştır. Bu siyasi kararla birlikte DSİ ve DPT Fırat Havzasının geliştirilmesi konusunda yoğun çalışmalar

³⁷ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, İstanbul, 2000, s.810.

³⁸ Özhan Uluatam, *a.g.e.*, s.228; Mehmet Şahin, *a.g.m.*, s.110.

³⁹ Zaman Gazetesi, 15 Temmuz 1996, s.8.

başlatmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 1968 yılında Keban Baraj ve Hidroelektrik Santrali bir İtalyan-Fransız ortaklığına ihale edilmiştir⁴⁰.

Türkiye, Keban barajı projesi sırasında sınır aşan akarsularının kullanımının bir anlaşmaya bağlanması amacıyla Suriye ve Irak ile 1965 yılında ortak bir toplantı yapılmasına çalışmıştır. Fakat Türkiye'nin Dicle ve Fırat nehir sularının yanı sıra Asi nehri sularının da bu görüşmede ele alınmasını önermesi üzerine bu toplantı gerçekleşmemiştir⁴¹. Çünkü Suriye Asi nehri sularının kullanımının bir anlaşmaya bağlanmasını istememiştir.

Suriye, Keban Barajının yapımına başlanması ile birlikte su sorununu uluslararası arenada dile getirmiştir. Arap dünyasını ve bazen de Batılı ülkeleri Türkiye aleyhine kışkırtmaya çalışmıştır⁴².

GAP Güneydoğu Anadolu Projesinin kısaltılmış adıdır. Şanlıurfa, Mardin, Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır, Batman, Siirt ve Şırnak illerini kapsayan geniş bölgesel bir kalkınma projesidir. Planlandığı şekliyle 2015 yılında bitirildiğinde 22 baraj, 19 Hidroelektrik Santrali, kilometrelerce uzunlukta sulama kanalları, 20 milyon dönüm sulanabilen tarım arazisi ortaya çıkacaktır⁴³.

GAP devreye girdiğinde Türkiye Ortadoğu bölgesinde meyve, sebze ve tahıl sıkıntısı çeken Arap ülkelerine ihracat yaparak, ekonomisini güçlendirecektir. Ayrıca Güneydoğu Anadolu bölgesi ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyi farkı giderilmiş olacaktır⁴⁴.

Görüldüğü gibi GAP ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde geçen Dicle ve Fırat nehirlerinin su potansiyelinin elektrik üretimi ve sulama suyu olarak değerlendirilerek bölgenin kalkınması hedeflenmektedir. Bu projenin bitirilmesiyle bölgenin genel refah seviyesi yükselecek, kişi başına düşen milli gelir artacak ve ekonominin diğer sektörlerine yapılacak yatırımlara kaynak sağlayacaktır. Bu büyük projeden komşularımız Suriye ve Irak tedirgin olmaktadır. Türkiye'de tarıma elverişli 280 milyon dekar toprağın sulanabilir bölümü 85 milyon dekadır. Bunun da ancak 33 milyon dekarı sulanabilmektedir. Nehirlerden 185 milyar metreküp su denizlere

⁴⁰ Özhan Uluatam, *a.g.e.*, s.63.

⁴¹ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s.811.

⁴² Cengiz Okman, "Su Sorunu ve Orta Doğu'da Stratejik Durum", *Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul, 1993, s.418.

⁴³ Cezmi Yurtsever, "Suriye'den Türkiye'ye Yöneltilen Terör Silahı", *Avrasya Dosyası*, C.2, S.3, Ankara, 1995, s.128; Rauf Versan, *a.g.m.*, s.437.

⁴⁴ Erdal Şimşek, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, İstanbul, 2005, s.115; Nazlı Muavvad Ahmed, *a.g.m.*, s.620.

akmaktadır. Bu milli servetin 30 milyar metreküpünü Fırat, 22 milyar metreküpünü Dicle nehirleri taşımaktadır. Bu önemli potansiyel GAP'ın başlıca ilham kaynağı olmuştur. Ancak Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde güçlenmesini istemeyen Suriye ve Irak GAP'ın gecikmesini sağlamak için teröre destek de dahil olmak üzere her türlü yola başvurmuşlardır⁴⁵.

Suriye ve Irak GAP projesini engellemek için bazı Arap devletlerini de arkalarına alarak, uluslararası alanda çalışmaya başlamışlardır⁴⁶. Suriye ve Irak, Arap Finans kuruluşlarının, İslam Kalkınma Bankasının ve Dünya Bankasının bu projeye kredi vermemesi için büyük çaba harcamışlardır. Ayrıca Suriye PKK'yı kullanarak, GAP projesini gerçekleştirmek için çalışan şantiyelere saldırılar düzenlettirmiştir. Bu yolla projeyi engellemeyi ve geciktirmeyi düşünmüştür⁴⁷.

Keban'dan sonra yapımına başlanmak istenen Karakaya Barajı'nın finansmanında Türkiye önce Dünya Bankası'ndan yardım almak istemiştir. Dünya Bankası o sıralarda sulama projelerine yönelik olarak uygulamak istediği bir ilkeyi öne sürerek, baraj için herhangi bir kredi açılmasından önce kıyıdaş ülkelerin aralarında anlaşmaya varmalarını isteyip, bunun için kendi arabuluculuğunu da önermiştir. Halbuki sadece elektrik üretimine yönelik olan Karakaya Barajında küçük bir buharlaşma dışında su kaybı olmayacaktı. Dünya Bankası politikasında ısrar etmesi üzerine bu barajı Türkiye Dünya Bankası dışında bulabildiği yabancı kaynaklarla yapmıştır⁴⁸.

Suriye, Fırat üzerinde yaptığı Tabka Barajı için Türkiye'den daha fazla Fırat suyu akıtmasını istemektedir. Suriye amacına ulaşabilmek için Fırat ve Dicle'yi "Arap Suyu" olarak isimlendirerek, diğer Arap ülkelerinin de kendisiyle beraber hareket etmelerini istemektedir⁴⁹. Suriye Tabka Barajında istediği sonucu alamamıştır. Çünkü barajın tabanı alçı ve tuz tabakalarından oluştuğu için yüksek oranda su sızmaları meydana gelirken, barajın duvarı ile kanallarda ise çökmeler oluşup, oldukça fazla su kaybı olmaktadır. Halbuki kaybedilen bu sularla oldukça fazla arazi sulanabilir⁵⁰.

Suriye Başbakanı Abdülraif El-Kasım, Mart 1986'da Türkiye'ye bir ziyarette bulunmuştur. Suriye Başbakanı bu ziyaret sırasında: "Türkiye'nin GAP nedeniyle suyu azaltması durumunda elindeki imkanlarla buna cevap

⁴⁵ H. Bülent Olcay, *a.g.m.*, s.168-169.

⁴⁶ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s.811.

⁴⁷ Zekeriya Yıldız, *Kürt Gerçeği*, İstanbul, 1992, s.294.

⁴⁸ Özhan Uluatam, *a.g.e.*, s.66.

⁴⁹ Cezmi Yurtsever, *a.g.m.*, s.129.

⁵⁰ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.123.

vereceği”ni dile getirmiştir. Bu ziyaret sırasında yapılan görüşmeler sonucunda iki ülke arasında işbirliği yapmak amacıyla dört ayrı komite kurulmuştur. Bu komiteler: uluslararası konular, sınır güvenliği, su ve elektrik ile ticaret ve ekonomi konularını kapsamıştır. Su ve Elektrik Komitesi’nin toplantısında Suriye heyeti, bir kez daha Karakaya ve Atatürk barajlarında su tutulmaya başlanması sırasında yeterli su bırakılmasını istemiştir⁵¹.

GAP’ın en önemli barajı olan Atatürk Barajı sulamaya dönük bir baraj da olduğu için zorunlu olarak gidecek sularda azalma olacaktı. Bu nedenle uluslararası finansmanda sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Türkiye, Atatürk barajının yapımı sırasında Dünya Bankasından alacağı krediyi ancak dolun sırasında belirli bir miktarda su bırakılacağına taahhüt edilmesinden sonra almıştır. Türkiye, New York, Export-İmport Bank ve Manufactures Hanover Trust Fund’dan 111 milyon dolar ile Avrupa bankalarından 460 milyon dolar sağlamasına rağmen, 1.5 milyar doları aşan yatırım giderlerinin önemli bölümünü kendi kaynaklarından karşılamıştır⁵².

Su sorunu konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümü için Türkiye ile Irak arasında 1980 yılında bir Karma Ekonomik Komisyon Protokolü imzalanmış ve protokol ile bir Ortak Teknik Komite kurulmuştur. Ülkelerin kullanacakları su miktarını belirleme amaçlı Ortak Teknik Komite ilk toplantısını 1982 yılında yapmış, 1983’de Suriye’nin de katılımı ile toplantılar tüm kıyıdaşların katıldığı bir teknik forum özelliği kazanmıştır. Komite, tarafların her biri kendi tezini ileri sürmesinden başka somut hiçbir özelliği olmayan 16 toplantı yapmıştır. Bu toplantıların sonuncusu da 28 Eylül 1992’de yapılmıştır⁵³.

Eylül 1992 tarihinde Şam’da Suriye, Irak ve Türkiye arasında yapılan toplantıda, Fırat ve Dicle’nin iklim koşulları, hidrolik potansiyeli ve Fırat üzerindeki barajlar görüşülmüştür. Her üç ülke de Fırat ve Dicle nehirlerindeki suların paylaşımı konusunda kendi önerilerini dile getirmişlerdir. Ancak bu toplantıda bir anlaşmaya varılamamıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı Kasım 1992’de Suriye’yi suya karşılık terörü desteklemekle suçlamıştır. Suriye ise bu açıklamalara tepki göstererek, “uluslararası hukuka ve meşruiyete aykırı olarak doğal kaynaklar üzerinde egemenlikten söz etmenin mümkün olmadığı, Türkiye tarafından yapılan açıklamaların

⁵¹ Celalettin Yavuz, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara, 2005, s.392-393.

⁵² Özhan Uluatam, *a.g.e.*, s.66-67.

⁵³ B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.38-39.

Türkiye'nin amaçları, zamanlamaları ve projeleri hakkında kuşkular yarattığını ve bu kuşkuların sadece Suriye'de değil, tüm Arap dünyasında yankı bulduğunu" dile getirmiştir⁵⁴.

Birecik Barajının yapımı sırasında Türkiye'nin Irak ve Suriye ile olan ilişkileri daha da gerginleşmiştir. Suriye, Aralık 1992'de Kahire'de bulunan Arap Birliği Sekretaryasından Türkiye'ye baskı yapmasını istemiştir. Irak Sulama Bakanı ise Türkiye'nin Irak'ın kuvvetlenmesine engel olduğunu dile getirmiştir⁵⁵.

Suriye ve Irak 1993 yılında Birecik Barajı'nın yapımına da karşı çıkarak, Türkiye'ye nota vermişlerdir⁵⁶.

Avrupa basını Türkiye, Irak ve Suriye arasında ortaya çıkan su anlaşmazlığını planlı bir şekilde işleyerek bu ülkeler arasında sanki savaş çıkacakmış gibi bir ortam oluşturmaya çalışmıştır. Almanya'da yayınlanan siyasi dergi Focus 1994 yılı başlarında yeni çağın ilk su savaşı tehlikesinin Ortadoğu'da Türkiye, Irak ve Suriye arasında ortaya çıkacağı sırada Türkiye'nin saniyede 500 metreküp su vereceği vaadi üzerine savaşın engellendiğini vurgulamıştır. Dünyada birçok bölgede susuzluk çekildiğine işaret eden dergi, ülkelerin suyu siyasi araç olarak kullanmaya başladıklarını, Türkiye'nin de bu yola başvurduğunu iddia etmiştir. Dergi, Atatürk Barajının faaliyete geçmesiyle Fırat'tan Suriye'ye giden sudan azalma olduğunu ve zamanın Başbakanı Süleyman Demirel'in ise barajın açılışı sırasında:

"Türkiye'de doğan ırmaklar sınırlarımız içinde önce bize aittir, sonra komşularımızın olur. Onlar da topraklarında çıkan petrolü istedikleri gibi kullanıyorlar" dediğini vurgulamıştır. Ayrıca dergide Arap dünyasının Türkiye'nin bu davranışına karşı tavır aldığı ve yapılan Ortadoğu Barış görüşmelerinde de su meselesinin gündeme geldiği dile getirilmiştir⁵⁷.

Suriye, 3 Aralık 1995'te Türkiye'ye yazılı bir nota vererek, Fırat nehri üzerinde inşa edilecek olan Birecik Barajı'nın kendisinin suyunu azaltacağını ve GAP ile yapılan sulamanın Fırat'ın sularını kirlettiğini iddia etmiştir. Türkiye, bu iddiaları 31 Aralık 1995'de Türkiye'nin Şam Büyükelçiliği vasıtasıyla Suriye Dışişleri Bakanlığına verdiği bir nota ile reddetmiştir. Suriye'nin bu notası ile ilgili olarak Türkiye Dışişleri Bakanlığının yaptığı açıklama ise şöyledir:

⁵⁴ Celalettin Yavuz, *a.g.e.*, s.412.

⁵⁵ Konuralp Pamukçu, *a.g.e.*, s.241.

⁵⁶ Mehmet Şahin, *a.g.m.*, s.104.

⁵⁷ *Türkiye Gazetesi*, 17 Şubat 1994.

“...Fırat’ın akışının, Atatürk Barajı ve diğer yan barajlarla düzenlenmesinden sonra, eskiden olduğu gibi aldığı ortak suyun miktarını şikayet konusu yapmayan Suriye’nin şimdi kirlenme vs. gibi asılsız yakınmaları bir yana bırakarak, daha önce yapılan Türk önerisini görüşmek üzere müzakere masasına gelmesini bekliyoruz; bunun yanı sıra, Suriye’nin kendi sınırlarından Türkiye’ye giren Asi Nehri’nin debisini Türkiye’nin ancak yüzde 10 oranında yararlanabileceği şekilde kısıtladığı hatırlatılarak, Suriye’nin bu davranışına karşı her türlü hakkımızı saklı tuttuğumuz da notamızda ayrıca vurgulanmıştır”⁵⁸.

Türkiye, su sorununun çıkmaza girmesini önlemek amacıyla Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Onur Öymen’i Suriye’ye göndererek, müzakerelerde bulunmayı istemişse de Suriye’nin olumsuz tavır sergilemesinden dolayı bir sonuç alamamıştır. Türkiye’nin diyaloga açık tutumuna rağmen, Suriye ısrarla sadece suyun paylaşımı konusunu görüşmek istediklerini belirtmiştir⁵⁹.

Türkiye, Suriye’nin Türkiye’yi suçlayıcı bu politikalarını boşa çıkarmak amacıyla 4 Ocak 1996 tarihinde Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) üye ülkelerinin büyükelçilerine, 5 Ocak’ta ise Arap ülkelerinin büyükelçilerine su politikası hakkında brifing vermiştir⁶⁰.

Bu karşılıklı notalaşmadan sonra 8 Ocak 1996 tarihinde Irak da içerik bakımından Suriye notasına benzer bir notayı Türkiye’ye vermiştir⁶¹. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Irak’ın verdiği notada daha önceki iddiaların ötesinde yeni bir hususun yer almadığını ve gerekli cevabi notanın ise verileceğini açıklamıştır⁶². Daha sonra Türkiye de Irak’a verdiği 25 Ocak 1996 tarihli notayla bu iddiaları reddetmiştir.

Bu karşılıklı notalaşmalardan sonra, 10 Şubat 1996 tarihinde Suriye ve Irak Türkiye’ye karşı ortak tavır almak amacıyla bir araya gelmişlerdir. Yaptıkları toplantıda Suriye ve Irak, Türkiye’nin Fırat ve Dicle’nin sularını kirlettiğini ve suların adil ve hakça paylaşılması gerektiğini bir daha dile getirmişlerdir. Ayrıca bu hususta diğer Arap ülkelerini de etraflarında toplamaya çalışmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda 14 Mart 1996’da Kahire’de toplanan Sudan hariç 21 Arap ülke temsilcisinden oluşan, Arap Birliği Dışişleri Bakanları Konferansı’nda su konusunda kabul edilen bir

⁵⁸ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s.812.

⁵⁹ *Zaman Gazetesi*, 12 Ocak 1996, s.5.

⁶⁰ Konuralp Pamukçu, *a.g.e.*, s.241.

⁶¹ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s.813.

⁶² *Zaman Gazetesi*, 12 Ocak 1996, s.5.

tasarı 21 Mart 1996'da toplanan Arap birliği Konseyi'nce onaylanmıştır. Kabul edilen bu tasarıda:

“Türkiye'nin Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde Suriye ve Irak'a danışmadan yürüttüğü bütün baraj projelerini durdurması, Fırat ve Dicle sularının paylaşımı konusunda üçlü bir anlaşmanın sağlanması, uluslararası kuruluşların Fırat üzerindeki projeler için ayıracakları mali yardım ve kredileri ilgili ülkeler arasında bir anlaşma sağlanması koşuluna bağlanması” vurgulanmıştır.

Arap Birliği'nin almış olduğu bu karar, Fırat ve Dicle Nehir suları ile ilgili Suriye ve Irak'ın isteklerinin Arap devletleri tarafından da desteklendiğini göstermiştir. Türkiye Arap Birliği'nin bu kararına sert tepki göstererek, Dışişleri Bakanlığı 8 Ocak 1996'da yaptığı açıklamada, bundan sonra Suriye ile Fırat suları ile ilgili yapılacak görüşmelerde Asi nehri ile Fırat'ın birlikte ele alınacağını dile getirmiştir. 30 Mart 1996 tarihinde yapılan açıklamada ise Arap Birliği'nin aldığı karar talihsiz olarak nitelendirildikten sonra Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesini tamamlamakta kararlı olduğu vurgulanmıştır⁶³.

Suriye, Asi Nehri'nin sularını tartışmak istememesinin nedenlerinden biri kendisinin Asi üzerinde yukarı çığır ülkesi olması nedeniyledir. Ancak Fırat Nehri sularını ise aşağı çığır ülkesi olması münasebetiyle tartışmak istemektedir. Bu durum Suriye'nin su konusunda çifte standart bir politikada izlediğini bizlere göstermektedir. Çünkü benzer özelliklere sahip iki nehir üzerindeki suların paylaşımından Suriye'nin tavrı açıkça ortaya çıkmaktadır. Daha önceden de vurguladığımız gibi ikinci neden ise Asi nehrinin geçtiği Hatay'ı Suriye'nin Türk toprağı olarak kabul etmemesidir⁶⁴.

Suriye ve Irak Güneydoğu Anadolu Projesine o kadar çok önyargılı yaklaşıyorlar ki, kendilerine getirdiği avantajları görmezlikten gelmektedirler. GAP barajları sayesinde bırakılan düzenli su 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başlarında yaşanan kuraklığın aşağı havza ülkelerini etkilemesini önlemiştir. Ayrıca bu barajlar bol yağışlı mevsimlerde aşağı havzada meydana gelebilecek su taşkınlıklarını önlemektedir. GAP barajları nehirlerin taşıdığı alüvyonları tutarak, aşağı havzadaki barajların siltasyondan doğacak zararlarını en aza indirmektedir. GAP ile bölgede tarım gelişip, yapılan ticaretle ihtiyaçlar giderilmiş olacaktır⁶⁵.

⁶³ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s.813.

⁶⁴ Konuralp Pamukçu, *a.g.e.*, s.249.

⁶⁵ Konuralp Pamukçu, *a.g.e.*, s.247.

Suriye ve Irak, Türkiye'ye karşı Arap dünyasını kışkırtmaya devam etmişlerdir. Türkiye Cumhurbaşkanı'nın 20 Mart 1996 tarihinde Mısır gezisi sırasında Arap Birliği'nin GAP'ı durdurun çağrısında bulunması üzerine, Türkiye Cumhurbaşkanı "Türkiye'nin barajlarına kimsenin karışamayacağını" söylemiştir. Bu sırada Suriye ve Irak su sorunu konusunda Türkiye'ye karşı ortak hareket stratejilerini devam ettirmişlerdir. Suriye Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan bir durum raporunda, Suriye ve Irak'ın Türkiye'ye karşı "tek bir ortak cephe" oluşturması önerilmiştir. Raporun devamında Suriye ve Irak ortak hareket etmedikleri sürece Türkiye'nin bu iki ülkeye karşı suyu silah olarak kullanmaya devam edeceği vurgulanmıştır.

28 Ekim 1997'de Suriye ve Irak Sulama Bakanlığı Müsteşarları Şam'da yaptıkları toplantıda Suriye-Irak Su Komitesi'ni kurmuşlardır. Türkiye'yi de sonuncusu 1992 yılında yapılan Ortak Teknik Komitesi toplantılarının yeniden başlatılmasına davet etmişlerdir. Irak Sulama Bakanlığı Müsteşarı, Suriye ile Fırat ve Dicle Nehir sularının paylaşılması konusunda anlaşabildiklerini dile getirmiştir.

21 Mart 1998 tarihinde BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün 24. Yakın Doğu Bölgesi Tarım Bakanları Toplantısı'nda su sorunu yeniden gündeme gelmiştir. Bunu üzerine Türkiye Tarım ve Köyişleri Bakanı Fırat ve Dicle nehir havzalarındaki su sorununu çözmek için uluslararası bir antlaşmaya gerek olmadığını söylemiştir. Bu açıklama Arap Devletleri temsilcilerini memnun etmemiştir. Türkiye Tarım ve Köyişleri Bakanı ile Suriye Başbakanı arasında yapılan görüşmelerden de bir uzlaşma olmamıştır⁶⁶.

4. 1987 Protokolü

Atatürk Barajı'nın bitme aşamasına gelmesi ile birlikte su sorunu tekrar gündeme gelmiştir. 13 Temmuz 1987'de Türkiye Başbakanı Suriye'ye resmi bir ziyarette bulunarak, Şam'da "Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü" ve "Güvenlik Protokolü" imzalanmıştır. Bu protokol ile Atatürk barajında su tutulmaya başlanması ile birlikte ortaya çıkan gerginlik giderilmeye çalışılmıştır. Ekonomik İşbirliği Protokolünün su başlıklı 6-10. maddeleri Fırat Nehrinin statüsünü belirlemekte ve itirazlara konu olmaktadır. 6. Madde şöyledir⁶⁷.

"Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar, Türk tarafı Türkiye-Suriye sınırından

⁶⁶ Konuralp Pamukçu, *a.g.e.*, s.242-244.

⁶⁷ B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.39.

yıllık ortalama olarak 500 metreküp/sn'den fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akışın 500 metreküp/sn altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul eder". Bu karardan sonra Suriye ile Irak, Türkiye tarafından bırakılan suyun yüzde 42'sinin Suriye ve yüzde 58'inin Irak tarafından kullanılmasını öngören bir protokol üzerinde anlaşmışlardır⁶⁸.

"Rezervuarın doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar" ifadesi maddenin ilk önemli kısmıdır. Bu kısmı dikkate alan Suriye artık 1987 Protokolünün ömrünü tamamladığını ileri sürmektedir. Suriye ve Irak Atatürk Barajı rezervuarının dolununun tamamlandığı nihai tahsis ifadesinin de zaten yeni ve nihai bir antlaşma demek olduğunu ileri sürerek, belirlenecek yeni miktarın ise Fırat'ın 2/3'ü olan 700 metreküp/sn olması gerektiğini savunmaktadırlar.

Türkiye, Irak'ı da fazla su istemesi nedeniyle eleştirmekte Irak'ın faydalandığı Dicle'yi tartışma dışı bırakarak, Fırat'tan mümkün olduğunca su almaya çalıştığını dile getirmektedir⁶⁹. Ayrıca bu protokolün yapılmasından kısa bir süre sonra Suriye, Türkiye'yi Arap ülkelerine ve dünya kamuoyuna şikayet ederek, taahhüt edilen su miktarının gönderilmediği yönünde iddialarda bulunmuştur. Halbuki Türkiye 1987 Protokolüne sadık kalarak her yıl ortalama 500 metreküp/sn suyu göndermeye devam etmiştir⁷⁰.

Görüldüğü gibi Türkiye, barajdan su tutulmaya başlanması ile birlikte Suriye'de meydana gelecek su kaybını telafi edecek çözümler üretmiştir. Irak ise Türkiye'den bu kararını yeniden gözden geçirerek Fırat sularının bölüştürülmesi talebini resmen dile getirmiştir⁷¹.

Türkiye Atatürk Barajında su tutma işlemini 13 Ocak 1990 ile 13 Şubat 1990 tarihleri arasındaki bir aylık sürede yapmıştır. Bu sırada Irak ve Suriye Türkiye'yi protesto etmiştir. Türkiye ile Suriye, Irak ve diğer Arap ülkeleri arasındaki gerginlik had safhaya çıkmıştır⁷². Halbuki su tutma işlemi başlamadan önce 23 Kasım 1989 ile 13 Ocak 1990 tarihleri arasındaki dönemde Türkiye -Suriye sınırında 768 metreküp/sn su bırakılmıştır. Su tutulan dönemde her ne kadar barajda su bırakılmamışsa da barajın mansabındaki Nizip ve Göksu gibi derelerden yaklaşık 120 metreküp/sn su

⁶⁸ Özhan Uluatam, *a.g.e.*, s.67: Selahattin İbas, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi", *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, (Editörler: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin), Ankara, 2004, s.79.

⁶⁹ B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.40.

⁷⁰ H. Bülent Olcay, *a.g.m.*, s.164.

⁷¹ Nazlı Muavvad Ahmed, *a.g.m.*, s.621.

⁷² A. Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s.137.

Suriye sınırından akmıştır. Sonuçta 23 Kasım 1989 ile 12 Şubat 1990 arasında 509 metreküp/sn'lik bir akış ortalaması olmuştur. Ancak bu dönemde Suriye ve bazı uluslararası uzmanlar Türkiye'ye eleştiriler yönelterek, Türkiye'nin suyu bir baskı aracı olarak kullandığı iddiasında bulunmuşlardır⁷³. Suriye Arap dünyasını o derece etkilemiştir ki, Arap araştırmacılar da yazdıkları yazılarında Türkiye'nin Fırat sularını kullanması nedeniyle Suriye'nin su sıkıntısı çekeceğini iddia etmişlerdir⁷⁴.

Türkiye'nin aldığı bu önlemlere rağmen Irak ve Suriye bir aylık su tutma işlemine sert tepki göstermiştir. Su tutma işlemi sırasında Türkiye'ye gelen Irak Dışişleri Bakan Yardımcısı Nizar Hamdoun, su tutma işleminin 15 güne indirilmesi ve üç havza ülkesi arasında Fırat nehri sularının paylaşımına yönelik bir anlaşma yapılmasını istemiştir. Suriye de su tutma işleminin ikinci gününde 15 Ocak'ta Türkiye'ye diplomatik bir nota vermiştir. Su tutulma süresinin kısaltılması ve bırakılan suyun arttırılmasını istemiştir. Suriye, Fırat nehri yatağı boyunca tarımda zarar gördüklerini dile getirmiştir⁷⁵.

Türkiye'nin tüm iyi niyet ve çabalarına rağmen Irak ve Suriye özellikle de batılı kışkırtıcıların da etkisiyle su konusunu hem iç hem de uluslararası politikada bir itibar meselesi haline getirmişlerdir. 1991 Martunda Başkan Bush'un ortaya attığı Ortadoğu'daki doğal kaynakların hakkaniyete uygun bir şekilde tüm ülkelerce yararlanılması tezi Suriye ve Irak'a büyük bir koz olmuştur. Çünkü Irak ve Suriye bu tezi kullanarak, Fırat ve Dicle nehir sularını uluslararası bir anlaşmaya bağlamayı düşünmüşlerdir. Ancak Fırat ve Dicle nehir sularının uluslararası bir anlaşmaya bağlanması Türkiye'nin bu iki nehir üzerindeki hakimiyetini kaybetmesine neden olacaktı. Türkiye, Suriye ve Irak'ın bu isteğine şiddetle karşı çıkmıştır⁷⁶.

Türkiye su tahsisi konusunda su miktarı ile sulanabilir toprak konularında kesin verilerin olmadığını belirtmekte ve bu hususta resmi beyanlar ile yabancı uzmanların görüşleri arasındaki büyük farka dikkat çekmektedir. İkinci bir husus da uluslararası alanda aşağı kıyıdaşlar lehine bir tavrın olmasıdır. Türkiye bu konunun uluslararası alanda çözümüne taraftar değildir. Çünkü uluslararası arenada Türkiye'yi destekleyecek devletler yoktur. Üçüncü bir husus da GAP ile ilgilidir. Çünkü GAP tamamlandığında hem ülke içinde hem de ülke dışında birçok kuruluş bazı

⁷³ B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.42.

⁷⁴ Nazlı Muavvad Ahmed, *a.g.m.*, s.621.

⁷⁵ Konuralp Pamukçu, *a.g.e.*, s.239.

⁷⁶ Mehmet Kocaoğul, *a.g.m.*, s.97.

yatırımlar gerçekleştirecektir. Yatırım yapan bu kuruluşlar ileride suyun azalmasına tepki göstereceklerinden dolayı hem uluslararası hukuk kuruluşları hem de devletler nezdinde yapacakları lobi faaliyetleri ile Türkiye'nin GAP'ta kullandığı su konusunda Türkiye lehine karar alınmasında çok etkili olacaklardır.

Daha önce de belirtildiği gibi 1989 yılında Suriye ile Irak arasında yapılan bir protokol ile Türkiye'den gelen suyun %42'si Suriye'ye ve %58'i Irak'a kalması şeklinde bir paylaşım yapılmıştı. Ancak bu paylaşımında üç devletin birlikte karar vermemiş olması sorunu çözmemiştir⁷⁷.

Irak ve Suriye kendi aralarında bir mücadele içerisinde olmalarına rağmen GAP ve su konusunda Türkiye'ye karşı ortak hareket etmişlerdir. Dönemin Türkiye Başbakanı Yıldırım Akbulut'un 5-7 Mayıs 1990 tarihinde Bağdat'ı ziyareti sırasında Irak devlet Başkanı Saddam Hüseyin ilk olarak su sorununu dile getirmiştir. Saddam Hüseyin'in saniyede 700 metreküp saniye su talebi Akbulut tarafından kabul edilmeyince, 1984 yılında Irak ile imzalanan Güvenlik Protokolü yenilenmemiştir. Irak Devlet Başkanı Yardımcısı Taha Ramazan, su sorunu çözülmeden protokolün yenilenmeyeceğini açıkça dile getirmiştir⁷⁸.

Başbakan Süleyman Demirel'in 19-20 Ocak 1993 tarihlerinde Suriye ziyareti sırasında Şam'da ve daha sonra da 17-20 Mayıs 1993 tarihlerinde Ankara'da Türkiye ile Suriye arasında Fırat ve Türkiye'nin önerisiyle Asi sularıyla ilgili sorunları çözümlenmek üzere yapılan görüşmelerden bir sonuç elde edilememiştir. Ayrıca bu görüşmede, Irak'ın da katılımı ile Türkiye, Suriye ve Irak arasında 21 Haziran 1993'te üçlü bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak Suriye'nin sebepsiz olarak herhangi bir temsilci göndermemesi nedeniyle belirlenen tarihte toplantı Türkiye ile Irak arasında yapılmıştır. Irak toplantıda Fırat'ta bırakılan suyun 700 metreküpe çıkarılmasını ve suyun matematiksel olarak ortak bölüşülmesini istemiştir. Türkiye, Irak'ın bu isteğini kabul etmeyince, toplantı anlaşmazlıkla sonuçlanmıştır⁷⁹.

Suriye'nin Ankara Büyükelçisi Abdülaziz El-Rıfai 1996 yılında yaptığı açıklamada; Türkiye'nin Fırat'ın sularını kirlettiğini dile getirmiştir. Gaziantep şehir ve sanayi artıkları ile Türkiye'nin yaptığı sulama sonucunda Suriye'deki yeraltı suyu kaynaklarının gübre ve tuz kalıntıları ile kirlendiği vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Fırat üzerinde yapacağı barajlardan

⁷⁷ B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.45-47.

⁷⁸ Konuralp Pamukçu, *a.g.e.*, s.240.

⁷⁹ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s.812.

dolayı Suriye'nin bilgilendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak Suriye, Asi nehri söz konusu olunca su potansiyelinin az olduğunu vurgulayıp, bu nehri konu dışında tutmuştur⁸⁰.

5. Suriye'nin PKK'yı Desteklemesi

Suriye, Güneydoğu Anadolu Projesini geciktirmek ve Türkiye'den su konusunda taviz koparmak amacıyla PKK'nın Suriye'deki kamplarda kalmalarına ve eğitimlerine destek vermiştir. Suriye'nin bu tutumundan dolayı iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Türkiye, Suriye'nin bu tutumunu uluslararası alanda da sık sık dile getirmiştir⁸¹.

Suriye, 1998 yılına kadar Türkiye'nin sınıraşan sular politikasına karşı terör örgütlerine üs sağlayarak "suya karşı terör" kozunu kullanmıştır. Türkiye, 1986 yılında Suriye Başbakanı Abdulrauf Kasım'ın Ankara ziyaret sırasında terörün desteklenmemesini istemiştir. Bunun üzerine Suriye Başbakanı Suriye'nin Türkiye'deki terörist faaliyetleri desteklemediğini iddia etmesine rağmen, PKK Suriye topraklarından Türkiye'ye yönelik saldırılarını sürdürmüştür⁸².

Başbakan Turgut Özal'ın 1987 yılındaki Şam ziyareti sırasında "Ekonomik İşbirliği Anlaşması ve Güvenlik Protokolü" adlı bir antlaşma imzalanmıştır. Yapılan Güvenlik Protokolünün Ekonomik İşbirliği Antlaşması ile ilişkilendirilmesi hatalı bir politika olmuştur. Çünkü uluslararası hukuka göre zaten devletler teröre karşı gerekli tedbirleri almak zorundadırlar⁸³.

1987 Güvenlik Protokolü ile iki ülke birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı duyacaklarına ve kendi topraklarından diğer ülkeni bütünlüğüne yapılacak saldırıların engelleneceğine dair kararları kabul etmişlerdir. Ancak Suriye topraklarında kapatılan PKK kampları, Suriye kontrolündeki Lübnan'da bulunan Beka vadisine taşınarak, faaliyetlerini burada devam ettirmiştir. Suriye PKK lideri Abdullah Öcalan'ı siyasi mülteci olarak görüp Türkiye'ye iade etmeyi reddetmiştir.

Türkiye Dışişleri Bakanı İsmet Sezgin, 14 Nisan 1992 tarihinde Suriye İçişleri Bakanının davetlisi olarak yaptığı Şam ziyareti sırasında; "Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesinde 1985 yılından beri terörist faaliyetlerde

⁸⁰ Zaman Gazetesi, 15 Nisan 1996, s.4.

⁸¹ Nazlı Muavvad Ahmed, *a.g.m.*, s.615: Zaman Gazetesi, 10 Ocak 1996, s.5.

⁸² A. Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s.135.

⁸³ Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul, 2004, s.308.

bulunan ve son zamanlarda operasyonlarını büyük şehirlere taşıyarak 3000'den fazla insanın ölümüne neden olan PKK ve yönetici kadrolarının, Suriye'den destek ve yardım almakta olduğunu" açıklayarak, Suriye'nin bu tavrını 1987 Güvenlik Protokolüne aykırı olduğunu söylemiştir. Suriye ise Beka vadisinin kendi kontrolünde olmadığını ve yapılan protokole sadık kaldıklarını iddia etmiştir.

19 Kasım 1992'de Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Suriye Dışişleri Bakanı Faruk el-Şara'ya "Suriye'nin suya karşı terörü kullandığını, Türkiye'nin terörü kendi başına çözebileceğini ancak Suriye'nin su sorununu Türkiyesiz çözemeyeceğini" söyleyerek Suriye'yi teröre desteğinden dolayı uyarmıştır. Şubat 1994'te yapılan ikili görüşmelere rağmen, Suriye'nin PKK'ya ve teröre destek politikalarında değişiklik olmamıştır⁸⁴.

ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher, Suriye Devlet Başkanı ile 10 Ocak 1996 günü yaptığı görüşmede PKK terörü konusunu da gündeme getirmesi beklenmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı da Washington'un Ortadoğu barış süreci çerçevesinde Şam'ın bölücü terör örgütüne verdiği desteği kesmesini istemiştir. Ankara ayrıca bölücü terör ile sınıraşan sular konusu arasında bir bağlantı kurulamayacağını da ABD'ye açık bir şekilde bildirmiştir. ABD ve İsrail, Suriye'nin terör örgütlerine verdiği desteği kesmesinin bir barışın ön şartı olduğunu vurgulamışlardır. İsraili kaynaklar PKK'nın da bu terör örgütlerine dahil olduğunu ve bölücü terör örgütüne destek veren bir ülke ile barış yapılamayacağını belirtmişlerdir. Ayrıca Suriye, ABD'nin teröre destek veren ülkeler listesinde de yer almıştır⁸⁵.

17 Eylül 1998'de Antakya'da Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, Suriye'deki PKK örgütünün vurulacağı ve Suriye'nin bunu engellemesi halinde ise savaş çıkacağını söylemesi iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir⁸⁶.

1 Ekim 1998'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel yaptığı konuşmada Suriye'yi PKK'ya olan desteğinden dolayı uyarmıştır. Türkiye'nin kararlı tutumu sonucunda 20 Ekim 1998'de iki ülke arasında "Adana Protokolü" imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Suriye PKK'ya olan desteğini keseceğini kabul etmiştir. Bu antlaşmadan sonra Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler gittikçe

⁸⁴ A. Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s.136-139.

⁸⁵ *Zaman Gazetesi*, 10 Ocak 1996, s.5.

⁸⁶ Selahattin İbas, *a.g.m.*, s.70: Hatem Cabbarlı, "Orta Doğu'da Terör Örgütleri ve Suriye'nin Yaklaşımı (Hizbullah, Hamas, PKK)", *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, (Editörler: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin), Ankara, 2004, s.404.

düzelmiştir⁸⁷. PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ve 16 Şubat 1999'da Kenya'dan yakalanması ile birlikte Türkiye-Suriye ilişkilerinde teröre destek bağlamında yaşanan gerginlikler sona ermiştir⁸⁸.

6. Barış Suyu Projesi

Suriye ve Irak devletleri GAP'a itiraz ettiklerinde Türkiye çözüm önerisi olarak, hem Körfez Devletlerine hem de bütün Ortadoğu'ya hizmet edecek olan Barış Suyu Projesini teklif ederek⁸⁹, Dicle ve Fırat nehirleri üzerindeki egemenlik haklarından hiçbir şekilde ödün vermeden sorunu barışçı yollarla çözme yolunda önemli bir adım atmıştır⁹⁰.

Barış Suyu Projesi 1986 yılında Arap ülkelerine teklif edildiğinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal bu teklifin Arap ülkeleri tarafından hemen kabul edileceğini düşünmüştü. Özal'a göre teklifin getirdiği ekonomik menfaatler tüm Ortadoğu devletlerini birbirlerine yaklaştırarak, kalıcı bir barışın sağlanmasının temel taşı olacaktır⁹¹.

Bu projeye göre Çukurova'dan Akdeniz'e akmakta olan Seyhan ve Ceyhan nehirleri buradan uzanacak iki boru hattı ile güneye yöneltilecekti⁹². Güneye inen bu hat batı ve doğu olmak üzere iki hatta ayrılmaktaydı. Batı hattın güzergahı Türkiye'de; Seyhan, Islahiye ve Kilis, Suriye'de; Hama, Humus, Halep ve Şam, Ürdün'de; Amman ve Suudi Arabistan'da; Yanbu, Medine, Mekke ve Cidde'dir⁹³. Batı hattı 2.700 km uzunluğunda olacak ve bu hat günde 3.5 milyon metreküp (yılda 1.260 milyar metreküp) su taşıyacaktı. Batı hattının maliyeti toplam 8.5 milyar dolar olacaktı. Bu hat tamamlandığında 1 metreküp su 0.84 dolara mal olacaktı. Doğu hattı ise Türkiye'de Ceyhan ve Kilis'ten geçerek Batı hattı ile birleşip Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan'dan geçecek daha sonra Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirliklerine kadar uzanacaktı. 3.900 km uzunluğunda olacak hat günde 2.5 milyon metreküp (yılda 900 milyon metreküp) su taşıyacaktı. Hattın toplam maliyeti 12 milyar dolar olacaktı. Hat tamamlandığında 1 metreküp su 1.07 dolara mal olacaktı⁹⁴.

⁸⁷ Mehmet Şahin, *a.g.m.*, s.112-113: Şatlık Amanov, "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası", *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, (Editörler: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin), Ankara, 2004, s.222.

⁸⁸ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.308.

⁸⁹ Rauf Versan, *a.g.m.*, s.439.

⁹⁰ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s.811.

⁹¹ Özhan Uluatam, *a.g.e.*, s.207.

⁹² Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.306: Rauf Versan, *a.g.m.*, s.439.

⁹³ Nazlı Muavvad Ahmed, *a.g.m.*, s.623.

⁹⁴ B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.61: Ramazan Özey, *a.g.e.*, s.271.

Projenin tamamlanması 8-10 yıl arası bir zaman alacaktı. Projenin mali yükünün sağlanması ve bunun ilgili devletler arasında paylaşılması için de projeye katılan devletlerin boru hattının taşıyacağı sudan ne oranda ve hangi miktarda yararlanacaklarının tespiti ve bunu hukukileştirecek bir anlaşmaya varmaları gerekiyordu. Ancak bölgedeki devletler arasındaki siyasi mücadeleler ve güvensizlikler böyle bir anlaşmanın yapılmasını engellemiştir⁹⁵.

Projeye karşı olan bir kısım devletler ise Türkiye su satacağına, o ki fazla miktarda suya sahip Dicle ve Fırat nehirlerinden daha fazla su bıraksın görüşünü savunmuşlardır. Bazı Arap devletleri de Türkiye'nin bölgede söz sahibi olmasını istemediklerinden ve Türkiye'nin suyu koz olarak kullanacağı iddiasını dile getirerek, projenin gerçekleşmesini engellemişlerdir. Başka bir sebep de bu tür projelerde boru hatlarının çekiciliğini yitirmesidir. Devletler maliyeti daha ucuz olan liman tesislerinden tankerlerle su satış yöntemini tercih etmekte. Bu tür satışla müşteri sayısı belirli bir sayıda kalmakta çıkmış ve her su ihtiyacı olan devlet potansiyel müşteri olmuştur⁹⁶. İnşa edilecek boru hattındaki sudan İsrail'in de yararlanması Arapların yine bu projeye soğuk bakmalarını sağlamıştır⁹⁷.

1993 Yılı ikinci yarısında İsrail ile Filistin arasında yapılan görüşmelerde çeşitli konularda ilerlemeler olunca, bölgeye dışarıdan su getirilebilmesinin önündeki siyasi engellerin kalkabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Barış Suyu Projesi yeniden gündeme gelmiştir. Bunlardan biri Küçük Barış Suyu olarak adlandırılacak daha küçük çaplı bir proje ile Seyhan-Ceyhan'dan Suriye, Ürdün ve Filistin'e su taşıyacak 5 milyar dolarlık bir boru hattıyla bölgede kentsel su ihtiyacının karşılanmasıdır. Bu projenin de küçük bir versiyonu yalnızca Suriye'ye su getirecek bir boru hattını Suriye'nin Yermük Nehrinden Şeria'ya daha fazla su bırakmasını sağlayarak, Ürdün ve Filistinlilerin ihtiyacının karşılanabileceği varsayımı üzerine kurulmuştur⁹⁸.

İsrail Türkiye'den su sağlamaya oldukça sıcak bakmaktadır. İsrail Cumhurbaşkanı Weizman, Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında 21 Ocak 1994'te yaptığı bir açıklamada:

⁹⁵ Rauf Versan, *a.g.m.*, s.439.

⁹⁶ B. Erdem Denk, *a.g.e.*, s.62-63.

⁹⁷ Aydın G. Alacakaptan, *a.g.m.*, s.461.

⁹⁸ Gün Kut, *a.g.m.*, s.482.

“Türkiye suları bol olan bir ülke, Türkiye ile su alanında işbirliği yapmanın yollarını bulacağımızı umuyorum” demiştir. İsrail Dışişleri Bakanı Ş. Perez, Kudüs’te 8.11.1993 tarihinde uluslararası basın kuruluşu World Media’nın toplantısında yaptığı bir konuşmada:

“Türkiye büyük bir devlet, büyük bir güç ve bölgedeki en zengin su kaynağı ve siyasal denge unsuru olarak barışa yardımcı olabileceği gibi, bölgedeki su sorununun çözümünde anahtar ülke, Türkiye ile en kısa zamanda görüşüp su kaynaklarını, depolarını nasıl kullanabileceğini bir antlaşmaya bağlayabiliriz. Parayla doğalgaz alıyoruz, suyu niye satın almalıyım?” demiştir⁹⁹.

Türkiye hem kendi içindeki bölgesel dengesizlikleri gidermek hem de su ihtiyacı olan her ülkeye istendiğinde su satabilmek amacıyla Manavgat Çayı üzerinde kurulan su yükleme tesisinin de bölgenin su açığını gidermekte faydalı olacağına inanmaktadır. Manavgat tesisleri, buradaki su fazlasını istek olduğu takdirde şehir kullanım suyu ya da ham sulama suyu olarak iki ayrı şekilde tankerler ya da yeni geliştirilen “deniz anası torba”larla pazarlamaya yöneliktir. Bu projeye Kıbrıs, İsrail, Ege Adaları ve bölgedeki her ülkeye su satılabilecektir. İsrail su sistemine taşınacak olan sudan Filistin ve Ürdün’ün de yararlanması mümkün olacaktır¹⁰⁰. Bu projeye Manavgat Projesi denmektedir¹⁰¹. Bugün fazla gündemde olmasa da

⁹⁹ Mehmet Kocaoğlu, *Ortadoğu*, Ankara, 1995, s.187.

¹⁰⁰ Gün Kut, *a.g.m.*, s.483.

¹⁰¹ Manavgat Projesi ile ilgili olarak İsrail Türkiye’ye başvurarak, Manavgat’tan suyun kesintisiz olarak devamını taahhüt edecek bir garanti anlaşması yapmak istemesi Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından soğuk karşılanmıştır. Türkiye böyle bir anlaşmanın sadece bir ülkeye has yapılmasının sıkıntı doğuracağı ve potansiyel müşteri olan 21 Arap ülkesinin göz ardı edileceğini vurgulayarak endişelerini dile getirmiştir. İsrail, Manavgat suyundan faydalanmak istiyor ancak tek sorun olarak maliyeti gösteriyor. İsraili uzmanların 1990 yılındaki tahminlerine göre Manavgat suyunun metreküp maliyeti 22,3 dolardır. Bu fiyata inşa edilecek terminallerin maliyeti ile faizler ve harçlar dahil değildir. İsrail’in bu suyu alabilecek terminal masrafları ile bunu ulusal su şebekesine aktarma masrafları maliyeti iki katına çıkarıyor. İsrail ilk etapta taşınacak suyu almak ve su şebekesine aktarmak üzere liman şehri Aşkelon’da tesisler inşa etmiştir. İsrail uzmanlarının tespitlerine göre Manavgat Projesi ile su temini diğer alternatif yolların en ucuzu. Desalinizasyon yolu ile deniz suyundan elde edilen suyun metreküpü 0.75 ile 1.25 ABD doları arasında değişirken Manavgat suyunun metreküpü bütün maliyetiyle 0.50 dolara mal olmaktadır (*Zaman Gazetesi*, 15 Ocak 1996, s.4). Manavgat Projesi gerçekleşirse deniz suyunun arındırılmasından daha ucuza mal olabilecek bir suya bu ülkeler kavuşacaktır. Kasım 1996’da dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Tansu Çiller ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Recai Kutan’ın Ürdün’e gerçekleştirdikleri ziyaret sırasında Ürdün Başbakanı Abdülkerim el-Kabariti Manavgat nehrinden su satın almaya talip olduklarını dile getirmiştir (Konuralp Pamukçu, *Su Politikası*, İstanbul, 2000, s.296).

gelecekte Ortadoğu bölgesinde su sıkıntısının artması ile Manavgat Projesi yeniden gündeme gelecektir.

Bölge ihtiyacının karşılanmasında kullanılacak diğer bir yöntem de deniz suyunun arındırılmasıdır. Bu yöntemle az bir ölçüde de olsa deniz suyunun arındırılarak kentsel kullanım ihtiyacının giderilmesidir. Ancak maliyetin yüksekliği su açığının kapatılmasında geniş çaplı desalinizasyon projelerini benimsenmesini engellemektedir. Maliyetin önemli bir bölümünü oluşturan enerji giderlerinin karşılanması için deniz seviyesinin yaklaşık 400m altındaki Lut Gölü'ne Akdeniz'den ya da Kızıldeniz'den kanallar açarak burada hem hidroelektrik enerji santralleri hem de desalinizasyon tesisleri kurulması konusunda iki ayrı proje halen tartışılmaktadır. Ancak bu yöntem büyük ölçekli su ihtiyacının karşılanmasına bugünkü teknolojik imkânlarda tek başına yeterli değildir. Su transferi belirli ölçüde yerel dengesizliğin giderilmesine katkıda bulunabilir¹⁰².

Bu dönemde dış basın da savaş çığırkanlığı yaparak, Ortadoğu'da su meselesi üzerinde bir savaş çıkartmaya çalışmıştır. 15 Haziran 1987 tarihinde The Washington Post gazetesinde su meselesi ile ilgili şu yorum yapılmıştır:

“Petrol içine kapalı Arap dünyasında güç ve refah kaynağı olmakla birlikte, su dünyanın sıcağın kavrulan bu bölgesi için en kıymetli sıvıdır. Su barışı yüceltmek ve de kavgaları başlatmak için kullanılmıştır. Su, uğrunda savaşa gidilecek kadar kıymetlidir. Bir yıl kadar önce Libya lideri Muammer Kaddafi'nin Nil nehrinin hayat veren sularını yatağından saptırarak, Mısır'ı nasıl ayaklarına kapanmaya zorlamayı planladığını bildirmiştik. Ne varki Kaddafi'nin delice emeli, petrolün değeri de düştüğü için gerçekleştirilememiştir. 1982'de Merkezi İstihbarat Örgütü'ne (CIA) göre İsrail'in o yıl Lübnan'ı istilasının arkasında yatan başlıca sebep, Litani Nehrinin sularını kontrol altına almaktır... Türklerin boru hattını açıklamamız herhalde Suriye, İsrail, Ürdün ve Suudi Arabistan için büyük sürpriz teşkil edecektir. Bu plan konusunda bu ülkelerden hiçbirine danışılmamıştır. Bu ülkelerin ucuz ve sürekli bir su kaynağı konusunda heyecan duyacakları açık olmakla birlikte, karşılıklı olarak birbirlerine kuşku ile bakan hükümetleri anlaşmazlık anlarında kapatılabilecek bir boru hattını desteklemekte gönülsüz davranabilirler...”¹⁰³.

¹⁰² Gün Kut, *a.g.m.*, s.480.

¹⁰³ Zekeriya Yıldız, *a.g.e.*, s.294-295.

7. Suriye-Irak Anlaşmazlığı

Suriye ve Irak su konusunda sadece Türkiye ile görüş ayrılığında olmayıp kendi aralarında da görüş farklılığı içerisinde olmuşlardır. Irak, Suriye'yi Fırat sularını kesmek ve kirliletmek konusunda suçlamaktadır.

Suriye'nin, Sovyetler Birliğinden aldığı teknik destekle Fırat üzerinde Tabka Barajını yapmaya başlaması ile birlikte Irak'la olan ilişkileri bozulmuştur. Irak, Suriye'yi Fırat sularının paylaşılması hususunda bir antlaşma yapmaya çağırmıştır. Ancak Suriye, Irak'ın yapmış olduğu bu davete sessiz kalmıştır. Bunu üzerine Irak, 1967 yılında Suriye'nin yılda 16.000 milyon metreküp Fırat'tan su bırakması gerektiğini dile getirmiştir. Suriye ise bu miktarı kabul etmemiştir. İki ülke arasında 1972-1973 yıllarında çözüm için yapılan girişimler de olumsuz neticelenmiştir. Tabka Barajında su tutulması sırasında Irak, Suriye'ye tepki göstererek Suriye'yi Arap Birliğine şikayet etmiştir. Suriye ise Irak'ın herhangi bir su kıtlığı yaşamadığını ve isterse su açığını Dicle nehri ile kapatabileceğini açıklamıştır¹⁰⁴.

8. Tarafların Su Rezervleri

Türkiye, Ortadoğu bölgesindeki devletler tarafından su zengini bir ülke olarak görülmektedir. Halbuki Türkiye dünya standartlarına göre su zengini bir ülke değildir. Çünkü bir ülkenin su zengini sayılabilmesi için o ülkede kişi başına düşen yıllık su tüketiminin ortalama 10.000 metreküp olması gerekir. Türkiye'de ise kişi başına yıllık düşen su miktarı 3000 metreküptür. Zaman içerisinde artacak olan nüfus ve yeni bir su kaynağının bulunamayışı nedeniyle 2010 yılında kişi başına düşen su miktarı 2000 metreküpün çok altına düşecektir. Buna rağmen Türkiye'nin sahip olduğu su rezervlerinden her yıl 185 milyar metreküp su boşa akmaktadır. Halbuki Türkiye'nin tarıma elverişli toplam 280 milyon dekar alanının ancak 85 milyon dekarı sulanabilmektedir. Türkiye'nin yıllık su rezervi 508 milyar metreküp yağmur suyu¹⁰⁵, 186 milyar metreküp akarsu, 10 milyar metreküp yeraltı suyu¹⁰⁶ olmak üzere toplam 704 milyar metreküpü bulmaktadır. Türkiye bu rezervin ancak 95 milyar metreküpünü kullanabilmektedir¹⁰⁷.

Görüldüğü gibi Türkiye aslında su zengini bir ülke olmayıp, şimdilik yeterli su kaynaklarına sahip olmakla birlikte gelecekte bazı sıkıntılara düşecektir. Su kaynaklarının coğrafi dağılışı dengesiz olup, batı bölgelerinde

¹⁰⁴ Konuralp Pamukçu, *a.g.e.*, s.236-237.

¹⁰⁵ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s.270.

¹⁰⁶ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.307.

¹⁰⁷ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s.270.

büyük kentlerin su açığı şimdiden büyük boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca coğrafi, teknik ve topoğrafik engeller, mevcut akarsu kaynaklarından rantabl bir yararlanmaya imkan vermemektedir. Türkiye nehirlerindeki suyun büyük bir kısmı hiç kullanılmadan denizlere akmaktadır¹⁰⁸.

GAP'ın bitirilmesi ile birlikte daha çok alanın sulamaya açılması Türkiye'nin su ihtiyacını daha da arttırmıştır. Türkiye'nin su zengini bir ülke olmadığı Türk yetkililerince hazırlanan raporlarda da vurgulanmıştır¹⁰⁹.

Elde edilen bilgilere göre kişi başına Irak'ta yılda 5192 metreküp, Suriye'de ise 2362 metreküp su düşmektedir¹¹⁰. Bu veriler bize Irak'ta kişi başına düşen yıllık su miktarının Türkiye'deki kişi başına düşen yıllık su miktarından daha çok olduğu görülmektedir.

Irak, Türkiye'den çıkıp bu ülke topraklarına akan Dicle ve Fırat nehirlerinin yanı sıra Dicle'nin Türkiye'den çıkan kolu Büyük Zap Irak'a 45 milyon metreküplük bir su sağlamaktadır¹¹¹. Türk yetkililerin yapmış olduğu çalışmalarda Irak'ın Türkiye'den daha fazla suya sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Irak'ta kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı Türkiye'den daha fazladır¹¹².

Suriye'nin yağışlarla beslenen önemli bir akarsuyu yoktur. Kuzeyde Fırat'a karışan Habur, Balık ve Sajur'un kaynakları Suriye'de değil, Türkiye'nin güneydoğusundaki yer altı sularında bulunur. Suriye'nin yüzey sularının büyük bölümü Fırat aracılığıyla Türkiye'den, Asî Nehri aracılığıyla da Lübnan'dan gelmektedir¹¹³.

Suriye, sulu tarımsal üretime çok büyük önem verdiği için Fırat üzerinde Tabqa ve El-Baas Barajları ile Tışrin hidroelektrik santralini kurmuştur. Suriye'nin elektrik üretiminin %60'ını karşılayan Tabqa Barajı'nın Sovyetler Birliği tekniği ile yapılması ve topoğrafyaya uygun olmaması nedeniyle yazın sular azalınca elektrik üretiminde düşme olmaktadır. Yani baraj yapımında yanlış teknik kullanılmıştır. Suriye'nin su problemi olmayıp, suyu verimli bir şekilde kullanmama problemi vardır¹¹⁴. Suriye'nin su konusu üzerine bu kadar fazla düşmesinin bir nedeni de bu ülkenin Ortadoğu'nun tarım ülkesi olmayı amaçlamasıdır. Bölgedeki Arap

¹⁰⁸ Mehmet Kocaoğlu, *a.g.e.*, s.196.

¹⁰⁹ *Akşam Gazetesi*, 13 Ocak 1996, s.5.

¹¹⁰ H. Bülent Olcay, *a.g.m.*, s.165.

¹¹¹ Özhan Uluatam, *a.g.e.*, s.116.

¹¹² *Akşam Gazetesi*, 13 Ocak 1996, s.5.

¹¹³ Özhan Uluatam, *a.g.e.*, s.120.

¹¹⁴ H. Bülent Olcay, *a.g.m.*, s.169.

ülkeleri arasında en fazla tarıma elverişli toprağa sahip olan ülke olması da Suriye'nin bölgedeki ülkelere tarım ürünleri ihraç eden bir ülke olmak amacını kamçulamakta ve dolayısıyla Suriye GAP'ı engellemeye çalışmaktadır¹¹⁵.

Su konusunda yazdığı makaleleri ile tanınan Amerikalı Uzman Dr. Joyce Star "Covenant Over Middle Eastern Waters" başlıklı makalesinde, Esad Barajındaki buharlaşmanın çok yüksek olmasının yanı sıra, ilkel sulama sistemlerinin yol açtığı barajdaki tuzlanma sorununun giderek büyüdüğüne dikkat çekerek, içme suyu şebekelerindeki su kaybının fazla olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca suyun birim fiyatının ucuz olmasının da bu ülkedeki su savurganlığını arttırdığını dile getirmiştir. Doğal olarak Suriye'nin su sorununun Fırat'ın sularının Türkiye tarafından kısıtlanması ya da kirletilmesinden değil, bu ülkenin kendi sistemlerindeki belirgin aksaklıklardan ortaya çıktığı anlaşılmaktadır¹¹⁶.

Ortadoğu ülkelerindeki hızlı nüfus artışı, tarımsal sulamalara daha fazla yönelme, yeraltı kaynaklarının uzun süreden beri kullanılması nedeniyle tükenmeye başlaması gibi nedenlerden dolayı Ortadoğu bölgesindeki birçok ülke gelecekte su fakiri ülke konumuna düşecektir. Hatta bazı ülkeler bir gün içme ve kullanma amaçlı su bulmakta dahi zorlanacaklardır¹¹⁷.

SONUÇ

Tarih boyunca Ortadoğu bölgesinde su en kıymetli meta olmuştur. Çünkü yağışların yetersizliği ve buharlaşmanın fazlalığı bölgede az olan suyu değerli hale getirmiştir. Bölge ülkelerinden Suriye ve Irak, su kıtlığının yaşadığı bir bölgede yer alan Türkiye'ye su zengini bir ülke görünümü vererek, Fırat ve Dicle nehirlerinden istifade etmeye çalışmaktadırlar. Suriye ve Irak gelecekte su sıkıntısı çekmemek amacıyla Fırat ve Dicle nehirlerinden ülkelere gelen suyu bir antlaşmaya bağlayarak garanti altına almaya çalışmaktadırlar. Irak ve Suriye, Türkiye'nin bu nehirler üzerinde yaptığı tüm baraj ve sulama projelerine müdahale etmişlerdir. Türkiye'nin Keban Barajını yapmaya başlamasından itibaren Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle nehir suları yatağının Türkiye tarafından değiştirilmeye çalışıldığını iddia etmişlerdir. Güneydoğu Anadolu Projesinin hayata geçirilmeye başlanması ile birlikte Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki su anlaşmazlığı şiddetlenmiştir. Suriye ve Irak, Türkiye'nin Dicle ve Fırat nehir sularını

¹¹⁵ *Akşam Gazetesi*, 13 Ocak 1996, s.5.

¹¹⁶ *Zaman Gazetesi*, 15 Ocak 1996, s.4.

¹¹⁷ Mehmet Kocaoğlu, *a.g.e.*, s.183.

kestiğini iddia ederek, Arap ülkeleri ile dünya kamuoyuna Türkiye'yi şikayet etmişlerdir. Irak ve Suriye, Türkiye'nin Fırat ve Dicle üzerinde yaptığı her projenin bitirilmesini engellemeye çalışmışlardır. Bu amaçla Türkiye'ye verilecek kredileri engelledikleri gibi PKK terör örgütüne de destek vermişlerdir.

Türkiye ise sorunu barışçı yollarla çözmek amacıyla Üç Aşamalı Plan ve Barış Suyu Projesi gibi tekliflerde bulunmuştur. Suriye ve Irak ise Türkiye'nin bu projelerine soğuk bakarak, Türkiye'nin suyu politik bir araç olarak kullanıp, Arap ülkelerini kendisine bağlayacağı iddiasında bulduklarından, bu tekliflerin gerçekleşmesi mümkün olmamıştır.

Uluslararası hukukta Fırat ve Dicle nehirlerine uyan bir yerleşik kuralın olmaması bu anlaşmazlığı daha da arttırmaktadır. Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerini sınıraşan sular olarak adlandırırken, Suriye ile Irak ise uluslararası su olarak kabul etmektedir. Türkiye çözüm olarak suların paylaşımını değil, sularda yaralanmanın ortak düzenlenmesini savunmaktadır.

Aslında Suriye ve Irak'ın su sıkıntısı olmayıp, suyun verimli kullanılmaması ve uygunsuz teknolojinin kullanılmasından kaynaklanan sorunlar vardır. Türkiye bu sorunların giderilmesi için Suriye ve Irak'a gerek eğitim ve gerekse teknolojik yönden yardım etmeye hazırdır. Dünyada silah ticareti yapan devletler de bilerek Ortadoğu'da bir su savaşı çıkarmak amacıyla faaliyette bulunmaktadır. Stratejik merkezlerde ve basında bu konuları sık sık işleyerek dünya kamuoyunu böyle bir savaşa hazırlamaya çalışmaktadırlar. Ortadoğu bölgesindeki devletler temkinli hareket ederek, bu tür kışkırtmalara pirim vermemelidirler.

BİBLİYOGRAFYA

1. Arşiv Belgeleri

Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Klasör No:600, Dosya No:36-156, Fihrist No:1.

2. Gazeteler

Türkiye Gazetesi, 17 Şubat 1994.

Zaman Gazetesi, 12 Ocak 1996.

Zaman Gazetesi, 15 Ocak 1996.

Zaman Gazetesi, 15 Nisan 1996.

Zaman Gazetesi, 10 Ocak 1996.

Akşam Gazetesi, 13 Ocak 1996.

3. Tetkik Eserler

AHMED, Nazlı Muavvad, “Yeni Siyasi ve İktisadi Gelişmelerin Işığında Türk-Arap Yakınlaşması”, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İstanbul, 2000.

ALACAKAPTAN, Aydın G., “Sınır Aşan Akarsularımız Dicle ve Fırat’ın Arap Komşularımızla Büyük Sürtüşmelere Neden Olmaları Beklentileri Abartılıdır”, *Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul, 1993.

AMANOV, Şatlık, “Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası”, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, (Editörler: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin), Ankara, 2004.

AYGÜL, Arda -Çağla Biçel-Banu Şennur Özdemir, “Güvenlik”, *Ortadoğu Orta Asya ve Kesişen Yollar*, İstanbul, 2003.

CABBARLI, Hatem, “Orta Doğu’da Terör Örgütleri ve Suriye’nin Yaklaşımı (Hizbullah, Hamas, PKK)”, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, (Editörler: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin), Ankara, 2004.

ÇANDAR, Cengiz, “Türkiye İçin Bir Su Politik Olabilir mi?”, *Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul, 1993.

DENK, B. Erdem, *Ortadoğu’da Su Sorunu Bağlamında Dicle ve Fırat*, Ankara, 1997.

İBAS, Selahattin, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, (Editörler: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin), Ankara, 2004.

KİBAROĞLU, Ayşegül, “Orta Doğu’da Barışın ve Çatışmaların Sebepleri-Tarihi ve Geleceği”, *Ortadoğu’nun Siyasi ve Stratejik Durumu*, Ankara, 2004.

KOCAOĞLU, Mehmet, *Ortadoğu*, Ankara, 1995.

KOCAOĞUL, Mehmet, "Suriye'nin Ortadoğu'daki Çıkması ve Bölücü terör Örgütü PKK'yı Türkiye'ye Karşı Bir Politik Baskı Aracı Olarak Kullanması", *Avrasya Dosyası*, C.2, S.3, Ankara, 1995.

Lozan Barış Konferansı tutanaklar-belgeler, C.8, (Çeviren: Seha L. Meray), İstanbul, 2001.

OKMAN, Cengiz, "Su Sorunu ve Orta Doğu'da Stratejik Durum", *Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul, 1993.

OLCAY, H. Bülent, "Fırat ve Dicle'nin Suları ile Suriye ve PKK Terörü", *Doğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu*, İzmir, 1999.

ÖZEY, Ramazan, *Dünya Denklemine Ortadoğu Coğrafyası, "Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar"*, İstanbul, 2004.

PAMUKÇU, Konuralp, "Su Sorunu ve Türkiye Suriye/İrak İlişkileri", *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, 2001.

PAMUKÇU, Konuralp, *Su Politikası*, İstanbul, 2000.

PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, II. Kitap, Ankara, 1989.

PEHLİVANOĞLU, A. Öner, *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul, 2004.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C.I, Ankara, 1989.

ŞAHİN, Mehmet, "Suriye'nin Su Sorunu", *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, (Editörler: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin), Ankara, 2004.

ŞEN Sabahattin, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul, 2004.

ŞİMŞEK, Erdal, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, İstanbul, 2005.

UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, İstanbul, 2000.

ULUATAM, Özhan, *Damlaya Damlaya (Ortadoğu'nun Su Sorunu)*, Ankara, 1998.

UMAR, Ömer Osman, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Elazığ, 2003.

VERSAN, Rauf, "Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hukuk Açısından Türk-Arap İlişkileri", *Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, İstanbul.

YAVUZ, Celalettin, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara, 2005.

YILDIZ, Zekeriya, *Kürt Gerçeği*, İstanbul, 1992.

YURTSEVER, Cezmi, "Suriye'den Türkiye'ye Yöneltilen Terör Silahı", *Avrasya Dosyası*, C.2, S.3, Ankara, 1995.